

МЦПД

Міжнародний
Центр
Перспективних
Досліджень

01001, Україна, м. Київ, вул. Інститутська, 14, офіс 10
Тел. (044) 279-88-23 | office@icps.kiev.ua | www.icps.com.ua

Зовнішньополітичні акценти

1 вересня 2015 року
Випуск 21

Геополітична шахівниця: Сирійська криза та Україна. Чи є взаємозв'язок?

Трагічні події біля українського парламенту 31 серпня ще раз підтвердили сумнівність існуючої концепції врегулювання конфлікту на сході нашої країни. Багатомірний характер конфлікту унеможливує спрощений рецепт його врегулювання. Маємо справу одночасно і з геополітичним конфліктом Росії та Заходу, і з двосторонньою російсько-українською кризою відносин, і з глибоким внутрішнім соціально-економічним і політичним конфліктом, конфліктом ідентичностей та націотворення. Зводити врегулювання такого комплексного конфлікту до переліку заходів по призупиненню вогню на Донбасі є неефективним. Переводити врегулювання у Мінський формат, який легітимізує ДНР/ЛНР та дозволяє вивести Росію зі статусу сторони конфлікту, є недалекоглядним. Багатомірний конфлікт вимагає зовсім іншого, системного та багатомірного рецепту вирішення. Інакше Україна ризикує бути втягнутою у тривале протистояння, ціною якого може стати не лише зруйнована інфраструктура та тисячі життів, але й українська державність та суверенітет. Прикладом того, як багатомірний конфлікт може перетворити країну у «випалену землю»,

є сирійський конфлікт. Безперечно, кожен конфлікт є унікальним по-своєму, має свої глибинні коріння і свою особливу природу. Разом з тим, досвід сирійського конфлікту цікавий для України не лише як урок того, що спрощені підходи і небажання вийти за межі існуючих правил гри можуть призвести до масштабної трагедії. Попри абсолютно різний статус і зміст викликів, з якими зіткнулись обидві країни, Україна, поневолі, стала такою ж фігурою у геополітичній грі, як і Сирія. Тому для української дипломатії та політикуму вкрай важливо розуміти як природу і можливі шляхи розвитку та врегулювання сирійської кризи, так і можливий зв'язок між Україною та Сирією у ході торгів між ключовими геополітичними гравцями.

Еволюція сирійської кризи

Сирійська криза на самому початку сприймалась як продовження феномену «Арабської весни» - масових соціально-політичних протестів проти авторитарних режимів у країнах регіону Південного Середземномор'я та Близького Сходу. Ми не будемо тут аналізувати комплекс проблем, які призвели до революцій у Тунісі, Єгипті,

Лівії та інших країнах регіону, як і різні версії щодо причин та драйверів революцій та громадянських війн. Лише відзначимо, що кожен з конфліктів мав комплекс причин – від внутрішніх політичних та економічних до релігійних чи геополітичних. І чим більшим був перелік цих причин, чим глибшою була їх природа, тим більш дестабілізуючою була революція і критичнішими її наслідки.

Саме комплексність і багатовимірність конфлікту в Сирії призвели до тих наслідків, з якими зараз зіткнулось міжнародне співтовариство у цій країні. Перший етап конфлікту розгортався на фоні подій в інших арабських країнах, які у березні 2011 р. докотилися до Сирії. Поліцейське свавілля щодо групи хлопчаків викликало загальнонаціональні протести, які швидко перетворилися у запекле протистояння між авторитарним режимом Башара Асада та опозиційним рухом. Однак, жорстоке придушення протестів з боку силових структур радикалізувало настрої опозиційних груп, а конфлікт між владою та опозицією почав стрімко втрачати центральність у політичному середовищі Сирії.

Ситуація загалом нагадувала інші країни Близького Сходу, які охопила хвиля революцій – Туніс, Єгипет, Сирія, Ємен. Разом з тим, ситуація в Сирії якісно відрізнялась від інших країн Арабської весни. Сирія не просто була критично важливим елементом близькосхідного протистояння чи релігійно розділеною країною із закритими політичними, економічними і соціальними інституціями. Сирія була полем геополітичного змагання між США та Росією, фігурою, які обидві сторони намагались використати для досягнення своєї мети. Без втручання зовнішніх акторів протистояння у Сирії не сягнуло б жахливих масштабів.

Саме «допомога» зовнішніх гравців своїм протеже зброєю та дипломатичною і політичною підтримкою сприяла перетворенню сирійської кризи у війну «всіх проти всіх». Розгром поміркованої опозиції спровокував повномасштабну громадянську війну в Сирії. У другій половині 2011 р. поглибився розкол між розрізненими опозиційними групами, які почали воювати між собою в умовах втрати режимом контролю над ситуацією в країні. З тих пір спостерігається невпинне зростання насилля і стає очевидно, що

ані розгром протестувальників, ані повалення режиму Асада не сприятиме встановленню швидкого миру. Жоден з учасників конфлікту поки не здатний заволодіти військовою перевагою, в той час як вплив сирійської кризи на регіональні та світові політичні процеси неухильно зростає.

Поява «Ісламської держави Іраку і Леванту» в середині 2014 р. ще більше підлила масло у вогонь сирійського хаосу. З тих пір, на додаток до протистояння між численними групами прихильників та противників Асада, ІДІЛ воює проти всіх одночасно. Сирійська криза наклалася на інший конфлікт – війну міжнародної коаліції проти ІДІЛ. Ефективність боротьби проти ІДІЛ – найбільшої загрози на Близькому Сході – залежить від вирішення сирійської проблеми. У свою чергу успішність боротьби проти ІДІЛ ускладнюється безкомпромісними інтересами численних акторів у Сирії, розірваній чотирьохлітньою війною.

Таким чином, сьогодні всередині країни відбувається «війна всіх проти всіх»: урядові сили (переважно алавіти), опозиційні групи (згуртовані навколо сунітів), курди, ІДІЛ, Джабхат ан-Нусра (місцевий філіал «Аль-Каїди»). Сама ж країна стала місцем зіткнення інтересів глобальних та регіональних гравців, «розмінною» монетою у врегулюванні тих чи інших проблем.

Інтереси міжнародних акторів у Сирії

Сирія є однією з арен американсько-російської конфронтації. З початком сирійського конфлікту США мали основну ціль – послабити Іран шляхом заміни лояльного до нього режиму Асада в Дамаску. Сполучені Штати не вивчили урок Афганістану, коли з підтримуваних ними антирадянських сил виросла Аль-Каїда, що дала поштовх системним процесам перетворення груп прихильників ісламського фундаменталізму на терористичні угруповання, стала уособленням антиамериканізму в ісламському світі. Допомога зброєю, коштами, тренінгом сирійській опозиції не призвела до її швидкої перемоги, а лише сприяла поглибленню внутрішнього конфлікту. А поява ІДІЛ взагалі внесла серйозні корективи у близькосхідну політику Обама. США розпочали діалог з союзником Асада Іраном, наслідком якого стала угода про іранську ядерну програму, підписана 14 липня 2015 р. між

державами «шістки» (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція, Німеччина) та Тегераном. США також розпочали глибокий та системний діалог щодо сирійської проблеми із РФ; після невідомих широкому загалу переговорів на найвищому рівні та на рівні Нуланд-Карасін Росія модифікувала свою позицію щодо Сирії, а США знизили антиасадовську риторичку. Турецький президент Ердоган взагалі заявив про те, що Росія «зливає» Асада. Ці та низка інших свідчень підтверджують думку про те, що основним пріоритетом Обама на Близькому Сході є боротьба проти ІДІЛ, яка загрожує інтересам США та їхніх союзників, а не проти Асада, який, у порівнянні з ІДІЛ, є значно меншим «злом», яке, до того ж, може за певних умов бути керованим і контрольованим.

На противагу США, Росія прагне зберегти режим Асада як важливого союзника на Близькому Сході, якого Москва дістала у спадок від Радянського Союзу. Сирійська криза поки дає Росії важливий важіль впливу на весь близькосхідний регіон. Крім того, Росію та Сирію єднає тісне військово-політичне співробітництво, яке проявляється у низці контрактів на постачання озброєння та наявності бази ВМС РФ у Тартусі. Разом з тим, для РФ Сирія та режим Асада також є розмінною монетою (хоч і дуже вартісною) у ширшій геополітичній грі.

У регіональному масштабі Сирія стала головним об'єктом суперництва провідних гравців на Близькому Сході – Ірану, Саудівської Аравії, Туреччини і Катару. Для Ірану важливо зберегти «шиїтський півмісяць», центральним елементом якого виступає режим алавітів у Сирії. Тому Тегеран надає величезну допомогу силовим

структурам Сирії і лояльним до Асада релігійним та політичним групам з єдиною метою – врятувати режим від поразки.

У свою чергу Саудівська Аравія намагається послабити свого головного суперника, усунувши режим Асада в Дамаску. Ер-Ріяд активно озброює салафістські та інші радикальні групи, які ведуть боротьбу не лише проти алавітів, але й Братів-мусульман, чия ідеологія не відповідає світогляду Королівського двору.

Туреччина теж домагається усунення Асада, підтримуючи Братів-мусульман та інших поміркованих ісламістів. Для Анкари сирійська криза становить основний виклик регіональним амбіціям, а також головну загрозу національній безпеці. Реджеп Таїп Ердоган прагне утвердити за Туреччиною статус лідера Близького Сходу. Для Туреччини однією з передумов регіонального лідерства має стати лояльний до Анкари режим у Дамаску, який дасть змогу проектувати вплив у південному напрямку. Проте найгірший сценарій для Туреччини – створення державоподібного утворення сирійськими курдами.

На хвилі «Арабської весни» стрімко активізувався Катар. Маленький нафтовидобувний емірат прагне оскаржити лідерство Саудівської Аравії серед сунітського світу і підтримує Братів-мусульман та інші ісламістські групи (поміркованих і радикальних) у Сирії, які воюють як проти Асада, так і проти ставлеників саудитів.

В цілому усі перераховані міжнародні гравці мають свої специфічні інтереси, ресурси, агенти, механізми і інструменти впливу на Сирію. Саме зовнішня підтримка і спрямування підтримують та мотивують внутрішніх гравців до продовження і посилення конфлікту попри офіційну миротворчу риторичку фактично усіх третіх країн. Але саме через глибокі реальні протиріччя між основними гравцями конфлікт продовжує залишатися у гарячій фазі. **Жодна із сторін не є достатньо сильною, щоб перемогти, чи достатньо слабкою, щоб програти.**

Українська та сирійська криза: чи є спільні риси?

Усі порівняння шкутильгають, тим більше, між українською та сирійською кризами. Термін «українська» криза є умовним, оскільки, як ми вже зазначали, криза в Україні є багатовимірною,

і її можна так само назвати російською, європейською чи глобальною, як і українською.

Чи можна виявити подібності між обома кризами? Сирійська криза має кілька схожих елементів з українською.

Обидві кризи мали і внутрішній, і геополітичний компонент. У внутрішньому плані кризи були спровоковані структурними проблемами: авторитаризм, корупція, безробіття, зловживання з боку силових структур. Невдоволення значних груп суспільства вилилося у соціальні протести, які при якісному антикризовому менеджменті не становили б серйозної загрози для правлячих режимів. Однак, обидва режими швидко втратили політичну легітимність, коли з тих чи інших причин (не в останню чергу – геополітичних) обрали силовий сценарій боротьби з протестами: сирійські урядові війська розстріляли поміркованих протестувальників, а українські силовики жорстоко розігнали студентів. Такими непередуманими кроками Асад та Янукович радикалізували революційні настрої, які призвели до ескалації внутрішньополітичного протистояння. Активне ж залучення зовнішніх сторін – у правових та неправових формах – зробили політичну конфронтацію предметом світової політики.

В українській і сирійській кризі залучена Росія. В обох країнах Москва опосередковано виступила в ролі жандарма чи консерватора-реакціонера на початковому етапі заворушень, надаючи підтримку дискредитованим режимам. Однак після повалення Януковича стратегія Росії відносно України змінилася на користь прямого втручання та військової інтервенції.

Слід враховувати, що для Росії події в Сирії та в Україні є складовими одного і того ж процесу – «підступного плану англосаксів по зруйнуванню Росії». Впливові урядові чинники в Москві не приховують того, що вважають усі революції – від єгипетської до української – інспірованими, організованими, профінансованими і так далі американцями. Як передавали в чутках суть діалогів між російським та українським лідерами перед Майданом, саме на цьому наполягав Путін: Янукович має визначитись, з ким він – чи з Росією, чи з Заходом проти Росії. Так само Путін сприймає Сирію і Асада – як союзника у боротьбі із Заходом, який хоче зруйнувати Росію. Тому підтримка

режиму Асада надавалась достатньо серйозно і системно. Події в Сирії – як і в Україні – сприймаються РФ як ключові баталії у нинішній партії геополітичної гри, від яких залежать наступні «частини партії» – розвиток подій у сусідніх країнах.

Дійсно, події в Сирії та в Україні мають потенціал «перекидання» геополітичної конфронтації на територію сусідніх держав. Сирійська криза фактично одразу посилила етноконфесійне напруження в сусідньому Лівані, політичний ландшафт якого залежить від ситуації у Сирії, та загострила ірансько-саудівську ворожнечу навколо Іраку і Ємену. У свою чергу, успіх української революції безумовно може призвести до зростання антиурядових настроїв у самій Росії, реалізація євроінтеграційного курсу країни може зумовити і європеїзацію Росії. «Успішний» донбаський сценарій може повторитися у сусідніх державах, зокрема у тих, які мають або територіальні проблеми (Молдова, Грузія, Азербайджан), або значну частку етнічних росіян (Білорусь, Казахстан та з меншою імовірністю Латвія й Естонія). Вищезазначені європейські країни вже стали об'єктом нової «холодної війни» між Росією та Заходом.

Нарешті, аналізуючи обидва конфлікти, не слід забувати, що вони спровокували безпрецедентні гуманітарні наслідки, які виходять далеко за межі зони бойових дій: біженці, жертви, військовополонені, зруйнована економіка та інфраструктура. Внаслідок громадянської війни в Сирії за різними даними загинули від 220 тис. до 320 тис., 4 млн. осіб залишили Сирію, а ще 7 млн. стали внутрішніми переміщеними особами (ВПО). Конфлікт у Східній Україні за даними ООН забрав життя 6,8 тис. осіб та призвів до появи 1,4 млн. ВПО, які

стали додатковим тягарем для крихкої економіки держави. В той же час частка українських шукачів притулку закордоном вражає радше динамікою, а не чисельністю (до 400 тис. осіб).

Відмінності

Разом з тим, українська та сирійська кризи мають суттєві відмінності.

Ситуація в Україні та російсько-український конфлікт мають значно вищий рівень контрольованості, ніж «війна всіх проти всіх» у Сирії. Бойові дії охопили 5% території України, в той час як Глобальний індекс миролюбності (Global Peace Index) визнав Сирію найнебезпечнішою державою світу в 2015 р. Хоча збройний конфлікт між Україною та Росією далекий від врегулювання, існують міжнародні переговорні формати, які дають змогу досягти перемир'я та тимчасових домовленостей з окремих питань.

Сирійську кризу набагато важче врегулювати через наявність потенційно значно більш вибухонебезпечного регіонального оточення, наявність серйозних релігійних факторів. Неоднорідна конфесійна та релігійна структура населення Сирії (суніти, алавіти, курди, друзи, християни-мароніти) стала сприятливим ґрунтом для мобілізації політичних груп і початку справді громадянської війни. На думку багатьох експертів, на відміну від ситуації щодо України, домовленості між США та Росією не матимуть вирішального значення для вирішення сирійського конфлікту внаслідок того, що основні проблемні вузли лежать в площині регіональних процесів. Саудівська Аравія та Іран мають наразі суттєві протиріччя навколо політичного майбутнього Асада та розглядають Сирію як гру з нульовою сумою.

Слід також врахувати, що два глобальні актори – США та Росія – по-різному залучені до конфліктів навколо Сирії та України. У сирійській війні Москва і Вашингтон діють майже симетрично – надають фінансову, військову та дипломатичну підтримку своїм протестам. Однак в Україні обидва гравці демонструють трохи різні підходи: США економічно, дипломатично та політично підтримує уряд у Києві, в той час як Росія вдається до прямої військової інтервенції для збереження ДНР та ЛНР та підтримує ці державоподібні утворення фінансово.

Чи існує взаємозалежність?

Незважаючи на перебування в різних географічних площинах, конфлікт у східній Україні та громадянська війна у Сирії опосередковано пов'язані взаємозалежністю у світовій політиці. Зокрема, Росія виступає єдиним глобальним гравцем, який має постійні та незмінні інтереси як в Україні, так і у Сирії. Але агресивна політика Кремля в Україні протягом 2014-2015 рр., яка проявилася в безпрецедентних порушеннях принципів міжнародного права та правил міжнародного порядку, призвела до часткової ізоляції Росії. Чим довшою буде російська військова присутність на сході України, тим менше західні держави рахуватимуться з позицією Росії в інших чутливих питаннях світової політики, зокрема іранській ядерній програмі чи конфліктах на Близькому Сході.

Скориставшись «перезавантаженням» російсько-американських відносин у 2009-2013 рр., Росія зміцнила свої позиції на пострадянському просторі та нормалізувала відносини з багатьма близькосхідними державами. Однак після початку сирійської кризи, надавши непохитну підтримку режиму Асада, Москва налаштувала проти себе більшість гравців на Близькому Сході. Відтоді російський вплив в регіоні залежить від здатності Башара Асада – єдиного беззаперечного союзника Москви на Близькому Сході – зберегти владу в Дамаску.

Анексія Криму та розпалювання війни на Донбасі ознаменували початок глобальної ізоляції Росії. Санкції США та ЄС у відповідь на агресію проти України посилили «імперське перенапруження» Росії, яка, окрім сирійського режиму, ДНР/ЛНР та інших проросійських невизнаних держав, змушена вживати негайних заходів для порятунку власної економіки.

Управління конфліктами в Україні та Сирії дає Росії можливість відновити статус глобального та рівноправного партнера США, втраченого після розпаду СРСР. Після повалення Януковича в Україні та можливого відходу Асада в Сирії Москва втрачає помітні важелі тиску на Київ та Дамаск, тому Путін вдається до дестабілізації ситуації в цих двох державах з метою компенсації інструментів впливу.

В умовах збереження часткової ізоляції, санкцій та вразливої економіки послаблюватиметься

здатність Росії підтримувати своїх сателітів. У цьому зв'язку у Кремля не залишається іншого виходу, аніж «розміняти» менш важливі фігури на шахівниці для збереження більш важливих. Фактично, цей процес вже розпочався у травні 2015 року, коли після низки контактів на найвищому рівні розпочалась активна робота у форматі Нуланд-Карасін і «розмін» фігур: Росія погодилась на іранське врегулювання та здійснення тиску на Асада з метою врегулювання сирійської кризи у відповідь на зростання тиску Вашингтону на Київ з метою прийняття вигідних для РФ конституційних змін в Україні. Гра лише набирає обертів і ймовірно ми побачимо протягом найближчого півроку подальші кроки обох сторін у цьому напрямі.

Позиція України щодо сирійської кризи

Україна та Сирія розвивали активне економічне та військово-політичне співробітництво до 2011 р. У квітні 2002 р. Президент України Леонід Кучма відвідав Сирію з офіційним візитом. На початок 2000-их рр. припадає пік близькосхідної активності України, яка проявлялася, зокрема, в мирних ініціативах щодо врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту.

В грудні 2010 р., за кілька місяців до початку кровопролиття у Сирії, Башар Асад здійснив офіційний візит до України. Київ не продемонстрував чіткої позиції після спалаху громадянської війни у Сирії. Аморфний підхід до Сирії викликав непорозуміння багатьох держав світу, які залучені до конфлікту. Крім того, уряд України навіть не спромігся захистити інтереси українських громадян, які залишилися в охопленій війною країні. Це яскраво проявилось у ставленні до Анвар Кочневої, української журналістки, яка тривалий час перебувала в полоні сирійських повстанців. Бойовики погрожували журналістці стратою, а позицію Києва кваліфікували як тотожну Москві й Тегерану.

Після повалення режиму Януковича позиції Києва та Дамаску стають більш виразними відносно один одного. Асад відкрито підтримав російську інтервенцію в Крим, а сирійська делегація була серед 11 держав, які проголосували проти Резолюції Генеральної Асамблеї ООН про підтримку територіальної цілісності України №68/262. Очевидно, що з початком збройного

конфлікту на Донбасі сирійська криза не перебуває на порядку денному вітчизняного МЗС. Підтримка Дамаском держави-агресора унеможливує подальшу співпрацю Києва з нинішнім сирійським режимом.

Україна поки робить скромні дипломатичні кроки відносно Сирії. Зокрема, Україна приєдналася до Рішення Ради ЄС 2014/309 від 28 травня 2014 р. щодо обмежувальних заходів проти сирійських високопосадовців.

Сирійська криза накладає додаткові міжнародні зобов'язання на Україну відповідно до Конвенції ООН про статус біженців. Крім гуманітарної кризи, викликаній вимушеним переміщенням осіб зі східних областей, в Україні мешкають 3 тис. біженців та 6 тис. шукачів притулку станом на кінець 2014 р., частина яких має сирійське походження. Безумовно, це дуже скромні цифри у порівнянні з державами-сусідами Сирії чи південними країнами ЄС, однак Україна має послідовно виконувати міжнародні договори. Питання притулку входить до зобов'язань у рамках Угоди про асоціації між Україною та ЄС, а також є показником іміджу та цивілізованості держави.

Що робити далі?

Київ має визначитись як щодо геополітичної гри в цілому, де Україна та Сирія стали однопорядковими фігурами, так і двосторонніх відносин з Дамаском. Що робити з країнами на зразок Сирії, які підтримують Російську агресію? Україні доцільно випрацювати зовнішньополітичну доктрину на кшталт «Доктрини Халштейна» (діяла у ФРН в 1955-1969 рр. відносно держав, які визнали НДР), яка передбачатиме розрив дипломатичних відносин з державами, що підтримали російську агресію на Донбасі чи анексію Криму.

Що ж до геополітичного та регіонального виміру, то Україні слід випрацювати своє системне бачення геополітичного врегулювання, яке дозволило б вийти з конфлікту з мінімальними втратами і найголовніше – із збереженням суб'єктності України у міжнародних відносинах. Києву потрібно також шукати нові зовнішньополітичні вектори та поглиблювати відносини з провідними близькосхідними гравцями: Туреччиною, Іраном, Саудівською Аравією, Катаром, Ізраїлем, Єгиптом тощо.

Метою публікації є оцінка основних зовнішньополітичних кроків України, аналіз представлення України у контексті глобальних процесів у регіоні та світі, а також огляд основних світових подій, що можуть мати вплив на подальший розвиток України та країн регіону. Окрема увага приділяється оцінці процесу європейської інтеграції України, зокрема питанням імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

© 2015 Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)

У разі цитування обов'язкове посилання на МЦПД

Автор ідеї: Василь Філіпчук

Автор тексту: Євген Ярошенко

Експерти Центру відкриті до спілкування з медіа. Для отримання фахових коментарів просимо звертатися до Директора з комунікацій МЦПД Світлани Судак:

ssudak@icps.kiev.ua